

İslam Tarihinin İlk Asrında İğdır

HÜSEYİN GÜNEŞ^a

Geliş Tarihi: 19.12.2016 | Kabul Tarihi: 28.06.2017

Öz: İslam tarihi kaynaklarında Ashâbü'r-Res'in (Aras) yaşadığı topraklar olarak anılan İğdır, İslam fetihlerine kadar gerek Sasanî ile Bizans devlet güçleri gerekse Mecusilik ile Hıristiyanlık dinleri arasında gerçekleşen mücadelelere sahne olmuştur. İslam fetihlerinden sonra eski inanç ve etnik yapısını büyük ölçüde koruyarak İslam devletinin himayesine girmiş ve eski döneme nazaran daha sakin bir sürece girmiştir. Biz de bu makalede İslam tarihinin ilk asrını teşkil eden Hz. Peygamber ve Hülefa-i Raşidîn dönemleri ile onları takip eden Emevîler döneminde İğdır'ın siyasi, dini, sosyal ve ekonomik durumunu klasik İslam tarihi kaynakları ekseninde ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hülefa-i Raşidîn, Emevî, Ashâbü'r-Res, İğdır.

^a Y. Doç. Dr., Şırnak Ü. İlahiyat F. İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
huseyingunes072@gmail.com

Iğdır in the First Century of Islamic History

Abstract: Iğdır is known in Islamic historical sources as the land Aras people lived. Until the Islamic conquests it was the scene of battles that took place between Christianity and Zoroastrianism or the powers of the state Byzantine and Sassanid. After the Islamic Conquest, largely had retained its old beliefs and ethnic structure and entered a relatively quiet period in spite of the old times. In the article, Iğdır's political, religious, social and economic situation will be studied to demonstrate in the framework of the classical Islamic history resources, just the first century of Islamic history which constitutes the time of Prophets and Hulaf-i Rashidin and the Umayyad period.

Keywords: İslamic history, Hulafa-i Rashidin, Umayyad, Aras people, Iğdır.

© Güneş, Hüseyin, "İslam Tarihinin İlk Asrında Iğdır", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 2017, ss. 463-475.

Giriş

Iğdır bugünkü yerinde sonradan kurulmuş yeni bir şehirdir. Eski merkez, aynı ulaşım imkânlarından ve önündeki verimli ovanın tarımsal zenginliklerinden uzak kalmayan bir yerde, günümüzdeki Iğdır şehrine göre daha güneyde, Büyük Ağrı Dağı'nın kuzeybatı yamaçlarında savunmaya daha elverişli bir yerde bulunuyordu. Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde Şatık Kalesi olarak geçen ve 1064 yılında Melikşah tarafından Bizanslılar'dan alınan kalenin burası olduğu sanılmaktadır. Kale Türk hâkimiyetine girdiği bu tarihten sonra Iğdır Korganı olarak anılmaya başlanmıştır. Iğdır Korganı ve önündeki Sürmeli Çukur, İlkçağ'da Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olan Urartu Devleti'nin elinde bulunuyordu. Daha sonra zaman zaman Sakalar'ın akınlarına uğradığı bilinen yöre Roma ve Bizans dönemlerini yaşamış, Bizans dönemi içinde zaman zaman Sâsânîler'in hâkimiyetine girmiş ve Hz. Osman devrinde Aras havzasına yönelen akınlar sırasında Müslüman Araplar'ın eline geçmiş, ardından Müslümanlarla Bizans yönetimi arasında birkaç defa el değiştirmiştir. XVII. yüzyılın ortalarında Ağrı Dağı eteklerinde bulunan Iğdır Korganı'nın terkedilerek bugünkü yerine taşındığı anlaşılmaktadır. Bu yer değiştirmenin sebebi 1664 yılında meydana gelen şiddetli depremdir. Bu depremde Ağrı Dağı'nın büyük bir kısmı kopmuş, yamaçtaki eski Iğdır (Iğdır Kalesi) oturulamayacak duruma gelmiş ve şehir düzlükteki bugünkü yerine inmiştir. (Tuncer, 1999: 79).

Klasik İslâm tarihi kaynaklarına bakıldığında gerek Ermeniyeye bölgesinin fetih süreci gerekse daha sonraki dönemlerde buralarda cereyan eden hadiseler üzerinde teferruatlı bir şekilde durulduğu halde (Yınanç, 1997: 317-326) Iğdır'ın yamacında bulunduğu Ağrı dağlarına aynı ilginin gösterilmediği ve çoğu kaynaklarda onlardan hiç söz edilmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bizzat gidip bölgeyi dolaşan Müslüman gezginler ile bazı İslâm coğrafyacılarının, söz konusu dağlar ve çevresi hakkında malumat verdikleri görülmektedir.

En eski İslam tarihi müelliflerinden Belâzürî (1987: 272-282), İğdır ve buranın simge ismi Ağrı dağlarından söz etme-
mekle birlikte onların bulunduğu mıntıkeyi Ermeniye bölgesi-
nin fethi çerçevesinde ele almaktadır. O, Ermeniye bölgesini
dört parça halinde işlemektedir. Aşağıda görüleceği üzere İslam
coğrafyacılarının Azerbaycan ve Rân (Aran) adıyla zikret-
tikleri bölgeleri bu sayıya kattığı anlaşılmaktadır. Buna göre
Şimşat, Kalikala, Ahlat, Erciş ve Yacüneys dördüncü parça;
Büsfürcan, Debil, Siracutayr ve Bağrevend üçüncü parça;
Cürzan ikinci parça; Sisecan ve Aran birinci parçayı oluşturu-
maktadır.

İslam coğrafyacıları ise hem kadim İğdır'ı sırtında taşıyan
Ağrı dağlarından hem de İğdır'ı besleyen Aras Nehri ve bura-
daki verimli topraklardan bahsetmektedirler. Her ne kadar bu
kaynaklarda İğdır isminden söz edilmese de buranın coğrafya-
sı, kültürü ve sosyal hayatı hakkında malumat arz etmekte-
dirler. Biz de bundan hareketle öncelikle siyasi tarihi çerçevesinde
bölgenin Müslümanlarca fethi ve İslam'ın ilk asrındaki konu-
munu inceleyeceğiz. Akabinde de bölgenin kültürel ve sosyal
zenginliği ortaya konulacaktır.

1. Bölgenin Fethi ve Sonraki Siyasi Gelişmeler

Bilindiği gibi Şam ve Irak bölgesi olmak üzere iki koldan
başlatılan fetihler, Şam'ın alınmasından sonra Mısır üzerinden
Kuzey Afrika'ya ve Cezire üzerinden Kafkaslara doğru ilerle-
miştir. Coğrafi konum ve askeri stratejiler göz önünde bulun-
durulduğunda sonraki fetihlerin bir öncekinin devamı niteliği
taşıdığı anlaşılmaktadır. Ermeniye'nin fethi daha çok Cezire-
deki kalıcılığı sağlamaya yönelik bir askeri harekât mahiyetinde-
dir. Büyük ölçüde Bizans'ın bu bölgeyi kullanarak Cezire
ve diğer yerlerdeki fetihleri engellemeye yönelik girişimlerini
önlemek hedeflenmekteydi (Balcı, 2011: 171).

Cezire'nin Fethi tamamlandıktan sonra (642-643) Ermeniye
bölgesine yönelik akınlar başlamıştır. İyaz b. Ganm liderliğinde
gerçekleştirilen ilk fetihler sırasında Bitlis ve Ahlat'a kadar iler-

leme sağlandı. Hatta bölgenin baş şehri Dvin'e kadar ulaşıldı. Ancak bu fetihler kalıcı değildi. Daha çok kaçan Bizans askerlerinin takibine ve Cezire'nin emniyetine yönelikti. Belâzür'nin (1987: 283) verdiği bilgiye göre bölgenin bir kısmına Sasaniler, diğer kısmına ise Bizans hâkimdi. Ermeni komutanlar ve askerler Bizans ordusunun yanı sıra Sasani saflarında Müslümanlara karşı savaştılar. Ancak Müslümanlarla başa çıkılamayacağını anlayınca geri çekildiler.

Yermük ve Cezire yenilgisinden sonra kaçan Bizanslıların önemli bir kesimi buralara sığınmıştı. Diğer yandan Ermeni komutan ve askerler, Bizans ordusunda hizmet etmiş, ancak bazı komutanlar bireysel tercih veya kendi iç hesaplaşmaları nedeniyle ya da mezhep farklılığından dolayı Müslümanlarla işbirliğine girmişlerdir. Özellikle Bizans yönetiminden memnun olmayan Ermeni generaller veya ileri gelen şahsiyetlerin bu durumu Müslüman fatihler tarafından değerlendirildi. Nitekim Yermük savaşı öncesi Ermeni askerlere komutanlık yapan Corcis, henüz savaş sonuçlanmadan saf değiştirerek Müslümanların tarafına geçmiştir. Yine Bizans'la çıkarları örtüşmeyen bazı komutalar Müslümanlarla işbirliğine girebiliyordu. Mesela Bizans İmparatoru II. Constans'ın 652 yılında Ermenistan'ı yeniden Bizans'a bağlama çabalarına karşılık Ermeni General Theodore Reshtuni Şam valisi Muaviye ile işbirliğine girerek bu çabayı boşa çıkarmıştır (Balcı, 2011: 172-173).

Ermeniyeye yönelik ilk akınlardan sonra İyaz b. Ğanm, Hıms'a döndü ve böylece Hz. Ömer dönemindeki buralara dönük fetihler askıya alınmış oldu. Hz. Osman halife olunca Habib b. Mesleme el-Fihri'yi fetihleri yeniden başlatmakla görevlendirdi. Habib, daha öncesinde Şam fetihlerine katılmış ve Bizans'a karşı yaptığı seferlerle göz doldürmüştü. Şam ve Cezire halkından oluşan sekiz bin kadar kişiyle harekete geçti. Kalikala'da direnişle karşılaştı. Yapılan savaşta şehir halkını uzaklaştırmayı başardı. Sulh talep ettilerse de çoğunu Rum şehirlerine sürdü. Habib orada birkaç ay kaldı. Ermeniyakos'un kendi-

lerine karşı ordu topladığını duyunca halifeden takviye istedi. Yardım gecikince zor durumda kaldılar. Bununla birlikte düşman kuvvetlerini yenmeyi başardılar. Akabinde Debîl şehrini kuşatan Habib, sulh talebinde bulunan halkla şu şekilde bir antlaşma imzaladı: *“Bismillahirrahmanirrahim. Bu mektup, Habib b. Mesleme tarafından Debîl halkı Hıristiyanları, Mecusileri, Yahudileri, hazır olan ve olmayanları için verilmiştir. Ben, canlarınız, mallarınız, kiliseleriniz, havralarınız ve şehrinizin surları için size emân verdim. Artık sizler güvendesiniz. Sözüünüzde durduğunuz sürece, cizye ve haracınızı verdiğiniz müddetçe bize düşen şey, size verilmiş olan sözde durmaktır. Allah şahittir; şahit olarak o yeter.”* (Belâzürî, 1987: 287-290. Ayrıca bk. Taberî, 1969: IV, 248; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 479; İbn Kesîr, 1997: X, 156).

Emeviler döneminde güçlü valilerce yönetilen bölge Bizans tacizlerinin yanı sıra sık sık Hazar saldırılarına maruz kalmıştır. 112/730 yılında gerçekleşen Hazar saldırıları, bunların en şiddetlisi olmuştur. Hazar kiralı, mütteliklerinin yardımını arkasına alarak bir araya getirdiği 300 bin kişilik devasa bir ordunun başına oğlu Narstik b. Hakan'ı geçirmiş ve Cerrâh b. Abdullah el-Hakem'in başlarında olduğu Müslümanlarla savaşmaya göndermişti. Hazar ordusu, önüne çıkan şehirleri yağmalayıp harap ediyor, halkını kılıçtan geçiriyordu. Yıllardır Hazarlara karşı mücadele vermiş ve onlara karşı birçok başarıya imza atmış olan Cerrâh b. Abdullah da Azerbaycan'ın Erdebil şehrine çekilmiş; hilafet merkezinden talep ettiği yardımcı kuvvetlerin gelmesini bekliyordu. Ancak halife Hişâm b. Abdülmelik yavaş davranınca Cerrâh b. Abdullah, üzerine gelen Hazar ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Başta komutanları olmak üzere karşılarındaki İslâm ordusunun tamamına yakını kılıçtan geçiren Hazarlar, İslâm devletinin içlerine doğru ilerlediler ve Musul'a kadar ulaştılar. Geniş bir alana yayılarak girdikleri şehirleri yakıp yıkıyor, halkını kılıçtan geçiriyorlardı (Taberî, 1969: VII, 70-71). Bu felaketin üstesinden nasıl gelebileceklerini danışmanlarıyla istişare eden halife Hişâm, daha önce Türkler ve Soğd halkıyla Horasan'da savaşmış olan tecrübeli

Saïd b. Amr el-Hareşî'yi komutan olarak bölgeye gönderdi. Ona savaş malzemeleri ve Şam'ın ileri gelenlerinden bir askerî birlik verdi. Bölgedeki komutanlara da mektuplar göndererek Saïd b. Amr'a yardımcı olmalarını istedi ve neticede 30 bin kişilik bir ordu kuruldu. Geçtiği yerlerdeki halkın katılımıyla da güçlenen ordu en sonunda Hazar tehlikesini bölgeden uzaklaştırmayı başardı (İbn A'sem,1991: VIII, 243-245).

Abbasiler döneminin ikinci devrine gelindiğinde merkezi iradenin zayıflamasıyla birlikte bölge, giderek güçlenen Ermeni prensliklerle farklı zamanlarda ortaya çıkan yerel Müslüman hanedanlıklar arasındaki rekabete sahne olmuştur (Çetinkaya, 1996: 52).

2. Bölgenin Dini, Kültürel ve Sosyal Yapısı

İslam tarihçileri ve coğrafyacıları Iğdır ve çevresi ile ilgili malumatı genellikle Ağrı Dağı ve Aras Nehri çerçevesinde arz etmişlerdir. Nitekim Müslüman coğrafyacıardan ilk defa Kudâme b. Cafer'in Ağrı Dağı'ndan Cebelü'l-Hâris adıyla bahsettiğini görüyoruz. Abbâsî vilayetlerinin ödedikleri vergi miktarı ve şehirlerin arasındaki mesafeleri kaydettiği eserinde Ağrı Dağı'nı dünyanın beşinci iklimi ve bu iklimin Ermeniyeye bölgesi dâhilinde göstermektedir. Verdiği bilgilere göre söz konusu iklimde aralarında Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı dağlarının da bulunduğu yirmi dokuz adet dağ mevcuttur. Ancak Ağrı dağları hakkında ayrıntıya girmemekte, sadece çevre uzunluklarının otuz üç mil olduğunu belirtmekle yetinmektedir (Kudâme, 1889: 232).

İstahrî (1927: 191-192), Büyük Ağrı Dağı'nı bölgenin en yüksek dağı olarak nitelendirmiştir. Tepesinde karın eksik olmadığı ve üstüne çıkmanın imkânsız olduğu bu dağın aşağısında Küçük Ağrı Dağı'nın bulunduğunu ifade eden İstahrî, içme sularının bu dağlardan çıktığını ve halkın buralardaki ormanlardan yakacak odun ve av hayvanı ihtiyaçlarını karşıladıklarını anlatmaktadır. Bölgede fiyatlar ucuzdur. Bazı yerlerde bir koyun fiyatı iki dirhemi bulmaktadır. Aynı şekilde bal da

ucuzdur. Otları inanılmaz derecede gürdür. Çevrede Sultan mertebesinde beyler hâkimdir. Şirvan'da Şirvan Han, Abhaza'da Abhaza Han hâkimdir. Aynı zamanda Azerbaycan, Ermeniyeye, Rân (Aran) ve Cibal onun elindedir. Buralarda Farsça ve Arapça konuşulmaktadır. Ancak Debil taraflarındaki halk Ermenice konuşuyor. Berzea civarındakilerin dili ise Rânca'dır.

Ermeniyeye, Azerbaycan ve Rân (Aran) bölgelerinin eskiden beri aynı kişinin elinde olduğu için buraları tek bir bölge olarak değerlendirdiğini ifade eden İbn Havkal (1992: 185-303) bölgedeki mevcut dağların içinde Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı dağlarını saymaktadır. Bir zamanlar Ermeni kralların yönetiminde olan bölgenin İslâm hâkimiyetine geçiş sürecinden bahsetmekte ve halkın ekseriyetini Hıristiyanların oluşturmasına rağmen yönetimin Müslümanların elinde kalmaya devam ettiğini anlatmaktadır. O zamanlar Merzuban b. Muhammed es-Sallâr'ın elinde olan bölgede daha önceleri Ebu's-Sâc, Müflih ve Deyssem b. Şazleveyh hüküm sürmüşlerdi.

Bu çevrelerin en mükemmel muntıkası Azerbaycan, en büyük şehri de Erdebil'dir. Başkanlık sarayı, idari kurumlar ve ordugâh buradadır. Binaların çoğu tuğla ve topraktandır. Burada bazı taşkınlıklar yaşansa da genel itibariyle bolluk ve ucuzluğun hâkim olduğu bir yerdir. Erdebil'den sonraki en büyük şehir Merağa'dır. Şehir mesire alanı gibidir. Bahçeleri, meyveleri, suyu ve nehirleri bol bir şehirdir. Kavun ve karpuzuyla meşhurdur. Berzea, Rân'ın başkentidir. Ağaçları, meyveleri, ekinleri ve otlaklarıyla bereketli bir yerdir. Sokakları, çarşıları, hanları, hamamları, evleri ve ticaret mallarıyla mükemmel bir şehirdir. Kapılarından birisi "Babu'l-Ekrâd" diye bilinir. Kapının ardında bir fersah genişliğinde geniş bir çarşı vardır. Her Pazar çevre köylerden ve farklı yerlerden insanlar buraya alış veriş için gelirler. Cuma mescitleri de çok geniş ve güzeldir. Debil ise Ermeniyeye'nin başkentidir. Erdebil'den daha büyüktür. Şehirde Hıristiyanların sayısı çoktur. Cuma mescidi, pazarın yanı başındadır. Dokuma ve kumaş işiyle öne çıkmaktadır. Buradaki Ermenilerin çoğu Hıristiyan'dırlar ve her sene sultana

haraç verirler. Ermeniyeye, iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılır. Dış kısmında Müslümanlara ait bazı şehirler bulunmaktadır; Erciş, Malazgirt ve Ahlat gibi. Sınırları, doğuda Berzea batıda ise Cezire bölgesi (veya Cizre şehri), güneyde Azerbaycan, kuzeyde ise Kalikala (Erzurum) taraflarında Rum (Bizans) şehirlerine varır. Bizans topraklarına girişler Trabzon'dan yapılır. Burası Bizans'la ticaret yapan Müslüman tüccarlar için toplanma yeridir. Neşevâ (Nahçıvan), Ahlat, Malazgirt, Bitlis, Kalikala, Erzen (Siirt), Meyafarikin (Silvan) ve Suruç arasındaki alan ise pek verimli değildir, fazla bir geliri yoktur. Buralarda daha çok hayvancılık yaygın olup, hayvan ve hayvansal ürünlerin ticareti revaçtadır. Aras Nehri'nde ise lezzetli balıklar bulunur ve bundan dolayı Irak'a kadar götürülüp satılırlar. Cenab-ı Allah'ın helak ettiği Ashâbü'r-Res burada yaşamıştır. Nitekim nehrin iki yakasında bulunan şehirlere dikkatle bakıldığı zaman bunların bir zamanlar alt üst edildiği anlaşılmaktadır. Azerbaycan halkı ve buradaki Ermenilerin ortak dili Farsça'dır. Aralarında Arapça da kullanılır. Farsça konuşup da Arapça anlamayanlar çok azdır. Çevredeki bazı Ermeniler ise Debil, Neşevâ ve civarlarındaki yerlerin halkıyla birlikte Ermenice ve diğer bazı dilleri konuşuyorlar. Berzea halkı ise Ranca konuşuyor. Bu bölgelerin halkları genel itibarıyla hayırseverdirler, beladan uzak dururlar. İçlerinde Ehl-i Sünnet olanlar olduğu gibi, Haşeviye ve diğer bazı Batınî görüşte olanlar vardır. Aslında çoğu kelamî tartışmalardan uzak duran insanlardır. Mantıkla uğraşmayı küfür sayarlar. Cedel sanatının vacipleri engellediği ve siyasi bazı olaylara sebebiyet verdiğini düşünürler. İçlerinde tıp ve diğer sanatlarda mahir kişiler vardır.

372/982 yılında kaleme alınmış olan müellifi meçhul "*Hudûdü'l-Âlem*"de (1999: 30) ise Ağrı dağları hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Bu çevrede birbirinden ayrılmış iki dağ daha bulunmaktadır. Büyük olanın adı Cebel-i Hâris'tir. Yolun olmaması ve arazinin engebeli olmasından dolayı dağın tepesine çıkmak imkânsızdır.

Dağ, sürekli karla kaplı ve soğuktur. Birçok Ermeniye şehri, av ve odun ihtiyacını bu dağdan sağlamaktadır. Huveyris denilen diğer dağ da Cebel-i Hâris'e benzemektedir, fakat ondan daha küçüktür.

Makdisî (1909: 373-374), Kur'ân-ı Kerîm'de (Furkân, 25/38) sözü edilen Ashâbü'r-Res'in, Ağrı dağlarının altında metfun olduğunu zikretmektedir. Ormanlık, yeşil ve verimli topraklarına hayran kaldığı yörenin güzelliğini cennete benzetmektedir. Ayrıca bölge isminin Hz. Nûh'un torunlarından "Ermîni" adındaki kişiden müştak olduğunu ifade etmektedir. Halkın çoğu Hıristiyan'dır. Müslüman olanları ise gâlidirler. Bununla birlikte güvenilir insanlardır.

Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı dağlarının zirvesinde Ermeni krallarının ziynetleriyle birlikte metfun oldukları mezarlarının bulunduğunu kaydeden Yâkût el-Hamevî (1977: II, 205), söz konusu dağlara insanların tırmanıp kral mezarlarına ulaşmasını engelleyen bir tılsımın varlığından söz edildiğini belirtmektedir. Ayrıca dağların altında metfun olduğuna inanılan Ashâbü'r-Res hakkında anlatılan bir hikâyeye yer vermektedir. Anlatılanlara göre Hz. Musa ile aynı ismi taşıyan bir peygamber, bölge halkına gönderilmiş; ancak halk, kendilerini Allah (a.c.)'a davet eden bu peygamberi yalanlamıştır. Bunun üzerine söz konusu peygamber, onlara beddua etmiş; Cenabı Allah da daha önceleri Hicaz bölgesindeki Tâif şehrinde bulunan Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı dağlarını yerlerinden kaldırıp bu halkın başına geçirmiştir. Onun içindir ki er-Ress (Aras) halkının bu iki dağ altında kaldığı söylenmektedir.

Ayrıca Aras Nehri havzasının tarımsal zenginliğine değinen Yâkût (1977: III, 44), nehrin çevresinde başka yerlerde benzeri görülmeyen harika narların yetiştiğini ve incirlerinin hayret uyandırdığını kaydetmekte; bölgedeki sineklerin çokluğundan dolayı güneş fazla görülmediği için üzümün tandırlarda kurutulduğunu anlatmaktadır.

Hacimli sayılabilecek eserinde Ağrı dağlarına tek bir cümle ile yer veren İdrîsî (2002: 829), Zevezân bölgesindeki dağların

kuzeye doğru Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı dağlarıyla birleşerek Tiflis'e uzandığını ifade etmekle yetinmektedir. Bölgenin enteresan mekânları arasında Ağrı dağlarını gösteren Kazvinî (t.y.: 495) de Yâkût'un anlattıklarını tekrarlamıştır. Ermeniyeye bölgesini dört parça halinde inceleyen Şeyhu'r-Rebve (1865: 189), Debîl şehrini üçüncü kısımda ele almış ve şehrin ilk defa Debîl b. Ermînî tarafından kurulduğu bilgisine yer vermiş; Ağrı dağları hakkında ise herhangi bir malumat vermemiştir.

Ebü'l-Fidâ (1860: 59-60. Ayrıca bk. İbn Fadlallah el-Ömerî, 2010: II, 106-107), Aras (er-Ress) Nehri'nin Erzurum (Kalîkala) dağlarından çıkarak Debîl'e doğru aktığını zikretmekte; ardından nehrin etrafında üç yüz altmış adet harabe şehir ve köyün bulunduğu söylendiğini ifade etmekte ve Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen Ashâbü'r-Res'in buralarda yaşamış olduğuna işaret emektedir. Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı dağlarına değinen Ebü'l-Fidâ (1860: 72), onları başlarında karın eksik olmadığı, çıkılması imkânsız dağlar şeklinde anlatmaktadır.

Diğer yandan İslâm tarihçileri Ağrı Dağı'nın Nûh tûfaniyle irtibatını kurmak bir yana, neredeyse onlardan hiç söz etmemişlerdir. Bölgenin coğrafyasını inceleyen İslâm coğrafyacıları ile bizzat bölgeyi gezerek izlenimlerini aktaran Müslüman gezginler ise hem bölge geneli hem de Ağrı dağlarıyla bağlantılı olarak kulaktan kulağa dolaşan eski kavimler ve peygamberlerle ilgili hikâyeye ve söylentilere yer verdikleri halde bu dağların Nûh tûfaniyle herhangi bir irtibatını kurmamışlardır. Bu durum, o dönemlerde hem İslâm coğrafyasında hem de Ermeniyeye bölgesinde Ağrı dağlarını Nûh tûfaniyle ilişkilendiren bir düşüncenin henüz var olmadığı; var olsa bile, bu inancın yaygınlık kazanmadığı sonucuna bizi götürmektedir. Müslüman müelliflerin böyle bir inancı kasıtlı olarak gündeme taşımadıklarını söylemek de mümkün görünmemektedir. Zira konuyla ilgili farklı görüş ve rivayetleri aktaran kaynaklar, şayet bu konuda da farklı bir düşünce olsaydı onu nakletmekten geri durmazlardı (Güneş, 2014:135-137)

Sonuç

İslam tarihinin ilk asrını inceleyen klasik İslâm tarihi kaynaklarında Iğdır ismine rastlanmamakla birlikte Iğdır'ın içinde bulunduğu mıntıka ve bu mıntıkanın simge ismi Ağrı dağları "Hâris ve Hüveyris" adlarıyla anılmakta; geleneksel yedi iklimden beşinci iklim dâhilinde, Ermeniye bölgesi ve Debîl (Dvin) şehri kapsamında söz edilmektedirler. Yine Iğdır ve çevresini besleyen Aras Nehri havzasının zenginliği anlatılmaktadır. Buna göre Hz. Ömer zamanında Müslüman fatihlerle karşılaşan bölge bir sonraki halife döneminde kalıcı olarak İslam topraklarına dâhil olmuştur. İslamiyet'in ilk asrında bölgenin sınırda yer alması hasebiyle gerek Bizans gerekse Hazarlarla yapılan mücadelelere sahne olmuştur. Diğer yandan Aras Nehri'nin beslediği bu topraklar verimliliğiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Ekin ve meyvelerinin bolluğu, hayvancılık ve arıcılık öne çıkan zenginliktir. Ayrıca din, dil, etnik ve kültürel zenginlik de tarih boyunca yerini korumuştur.

Kaynaklar

- Balcı, İsrâfil (2011), İlk İslam Fetihleri ve Savaş-Barış İlişkisi, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya (1987), Fütûhu'l-Büldân, Tahk. A. Enis et-Tabbâ' ve Ö. Enis et-Tabbâ', Müessesetü'l-Meârif, Beyrut.
- Çetinkaya, Nihat (1996), Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymakla Üzerine), İstanbul.
- Ebü'l-Fidâ, İmadüddin İsmâil b. Ali (1860), Takvîmü'l-Büldân, Neşr. M. Reinaud ve Mac Guckin de Slane, A L'imprimerie Royale, Paris.
- Güneş, Hüseyin (2014), İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı, İlahiyat Yayınları, Ankara.
- Hudûdü'l-Âlem mine'l-Meşrik ile'l-Mağrib (1999), Müellifi Meçhul, 372/982'de yazıldı, Tahk. Yusuf el-Hâdî, ed-Dârü's-Sekâfiye, Kahire.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (1991), el-Fütüh, Tahk. Ali

Şirî, Beyrut.

İbn Fadlallah el-Ömerî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yahya (2010), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, Tahk. Kamil Selman el-Cübûrî ve Mehdi en-Necm, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım en-Nasibî (1992), *Kitâbü Sûratü'l-Arz*, Dâru Mektebetü'l-Hayat, Beyrut.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (1997), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahk. Abdullah b. Abdülhamid et-Türki, İmbabe.

İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed (1987), *el-Kâmil fi't-Târih*, Tahk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut.

İdrîsî, Ebü Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Hammûdî (2002), *Nüzhetü'l-Müştak fî İhtirâki'l-Âfâk*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire.

İstahrî, Ebü İshâk İbrahim b. Muhammed (1927), *Mesâlikü'l-Memâlik*, Editör: M. J. De Goeje, Matbaatü Brill, Leiden.

Kazvinî, Ebü Yahya Zekeriya b. Muhammed (t.y.), *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*, Dâru Sâdır, Beyrut.

Kudâme b. Cafer el-Katib el-Bağdadî (1889), *Kitâbü'l-Harâc ve Sanâatü'l-Kitâbe*, Editör: M. J. De Goeje, Matbaatü Brill, Leiden.

Makdisî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed (1909), *Ahsenü't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlim*, Matbaatü Brill, 2. Baskı, Leiden.

Şeyhu'r-Rebve, Ebü Abdullah Muhammed b. Ebî Tâlib ed-Dimeşki (1865), *Nuhbetü'd-Dehr fî Acâibi'l-Berr ve'l-Bahr*, Neşr. A. F. Mehren, Academie Imperiale des Science, Petersburg.

Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr (1969), *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, Tahk. M. Ebü'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, 2. Baskı, Kahire.

Tuncer, Metin (1999), "İğdır", *DİA*, İstanbul, Cilt: 19, s. 79-80.

Yâkût, Ebü Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî (1977), *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut.

Yınanç, M. Halil (1997), "Ermeniye", *İA*, MEB, Eskişehir, Cilt: 4, s. 317-326.